

Régi és új módszerek a nyelvoktatásban

A nyelvoktatás világviszonylatban igen nagyot fejlődött az elmúlt ötven év folyamán. Századunk elejéig úgy tanították a modern nyelveket is, mint a görögöt és a latint. Többnyire egy adott szövegből indultak ki, megtanulták annak szavait, felismerték benne a különböző nyelvtani szabályszerűségeket, azokat a tanár elmagyarázta. Az írás- és szóbeli gyakorlatok az új szavak, a tanult nyelvtani szabály alkalmazására irányultak. A múlt századi igényeknek ez a módszer nagyjából megfelelt, hiszen a nyelvtanulás elsődleges célja az írott irodalmi nyelv megértése volt, esetleg a levelezés, s csak ritkán a hangos beszéd, a társalgás. Erre a korszakra jellemzőek azok az anekdoták, hogy a hazai felfogásban angolul „jól” beszélőről Angliában azt hiszik, anyanyelvén beszél, s a két nyelv egészen hasonlít egymásra — állapítják meg.

Az egyre divatosabbá váló utazások, a művelődési kapcsolatok közvetlenebbé válása a múlt század nyolcvanas éveiben már elégtelennek minősítették a klasszikus nyelvitanítás eredményeit, s egy új, úgynevezett *direkt* módszer vált népszerűvé — inkább a magántanításban, mint az iskolákban. Lényege: az idegen nyelvet úgy kell megtanulni, mint az anyanyelvet, tehát az anyanyelv használatát ki lehet iktatni, helyette szemléltetőeszközökkel, beszédhelyzetek teremtésével kell a tanulót rávezetni a szavak, mondatok értelmére. A cél a beszélt nyelv elsajátítása, a minél gördülékényebb társalgás; az írás-olvasás háttérbe szorul. Ez az angol- és német-kisasszonyok kora, amikor minden „úri gyerekek” illetett egy-két idegen nyelvet otthon megtanulnia.

A direkt módszer lényegében a második világháborúig egyeduralgoló, még a hagyományörző iskolai oktatásban is helyet kap, főleg leánynevelő intézetekben és kezdő szinten. A nyelvoktatást forradalmasító lélektani és nyelvészeti kutatások azonban már a húszas-harmincas években körvonalazták egy egészen új nyelvoktatási rendszer alapjait. A behaviorista lélektani felfogás szerint a beszéd nem más, mint különböző társadalmi helyzetekben begyakorolt *viselkedési forma*. A beszéd tulajdonképpen feltételes reflex: a látott kép, tárgy, az adott szituáció (mint inger) váltja ki, s minden nyelven más-más, egyezményesen elfogadott hangszorral (egészen más hangzású mondatokkal) reagál rájuk az egyén. Ily módon a behavioristák a gondolkodás szerepét kiiktatják a beszédből. Legfőbb bizonyítékul a kisgyermek anyanyelv-tanulását hozzák fel: az 1-2 éves gyermek addig ismétleti a szavakat, rövid mondatokat, amíg megtanulja helyesen kiejteni őket, anélkül hogy tudná a nyelvtani szabályokat. Tehát a nyelv egy bizonyos közösség által kialakított szokások sorozata. Ugyanebben az időben egy új nyelvészeti irányzat, a strukturalizmus bontakozott ki, szintén Amerikában; képviselői az írással többnyire nem rendelkező indiánok nyelvcsoportjait kutatták. Rámutattak, hogy a nyelv mindenkéltől beszélt, s csak másodsorban írott nyelv. Az írás csak követi — méghozzá pár évtizedes lemaradással — a beszélt változatot. A gyermek is előbb beszélni tanul, s csak utána írni. Ezért a pillanatnyilag éppen beszélt változatot kell megtanulni, nem pedig a nyelvészek kidolgozta, archaizált „irodalmi” nyelvet. Az élő nyelv végső soron *struktúrák sorozata*. A struktúrákat mindenki gyermekkorában tanulja meg, s később szükség esetén új szavakkal helyettesíti be őket. Ez a két elmélet a második világháború idején egy új nyelvitanítási módszerben ötvöződött. Az 1940-es évek elején az amerikai ifjúság alig ismert idegen nyelveket. Az Európába és Ázsiába küldött katonák jelentős tömegét pár hét alatt kellett megtanítani egy-egy nyelv megértésére, illetve beszélésére. Az intenzív kurzusokat többnyire egyetemi tanárok irányításával nem filológus nyelvmentesek vezették. Méghozzá bámulatos sikerrel. A háború kikényszerítette együttműködésből egy új, úgynevezett *audio-orális* nyelvoktatási módszer született. Az először gyakorlatban kidolgozott módszert az ötvenes évek második felében megjelent tankönyvek rögzítették és gyümölcsöztették.

Az audio-orális nyelvtanítás alaptételeit William Moulton, az amerikai Princeton Egyetem tanára öt pontban foglalta össze: 1. *a nyelv beszéd, és nem írás* — ebből következik, hogy minden új kifejezést először hallani, utána kiejteni, majd elolvasni és leírni kell. Ne önálló szavakat, hanem értelmes mondatokat tanítsunk. 2. *A nyelv szokások sorozata* — tehát tanuljuk meg az egyes kifejezéseket, szerkezeteket, ezekben csak a szavakat kell majd változtatni a helyzetnek megfelelően. 3. *Tanítsunk nyelvet, és ne a nyelvről* — a diák beszélni akar, tehát nem érdekli, hogy miért mondják ezt így vagy úgy, a szabályokkal foglalkozzanak a nyelvészek. 4. *A nyelv az, amit az illető anyanyelvűek éppen beszélnek, s nem, amit a nyelvészek szerint beszélniük kellene* — még akkor is, ha a grammatika szabályai szerint néha a mondatok helytelenek. Az irodalmi szövegek is mellőzendők, hiszen legalább egy fél évszázaddal korábbi nyelvet rögzítenek. 5. *Az egyes nyelvek különböznek* — ezért nem szabad az anyanyelvet belekeverni az idegen nyelv oktatásába, de hasznos felderíteni a két nyelv közötti alapvető eltéréseket, hogy külön gyakorlatokkal meg lehessen előzni az esetleges „áthallásból” adódó hibákat. Ebből az öt pontból megállapítható az audio-orális nyelvtanítás célja: a diáknak ugyanolyan képességet fejleszteni ki, mint az anyanyelvi beszélőben, vagyis kiváltani a nyelv automatikus használatát.

A módszer tanítási technikája csak elvileg rögzíthető, hiszen teljesen a tanár egyéniségétől függ. Mindenekelőtt ösztönző hangulatot kell teremteni, azután beszédhelyzetet, amelyben elhangzik a megfelelő kijelentés: *Ez egy kép* (a tanár az illető tárgyra mutat), *a fiú ír* (a tanár egy vázlatos rajzzal, esetleg kivetített képpel szemléltet). A mondatot, többszöri elhangzása után, az egész osztály kórusban ismétli el, majd kisebb (pl. padosoronkénti) csoportok, s végül az egyes tanulók. Ha valaki megakad vagy rosszul ejt ki egy szót, újra az egész osztály kórusa szólal meg. De szavanként nem korrigáljuk a hibát. Így a diák gyorsan nagyszámú, gyakran használható nyelvi struktúrát tanulhat meg. Értzi maga is, hogy az élő nyelvet gyakorolja, ez ösztönzi, s hamar sikereket érhet el. Az anyanyelv esetleg eltérő felépítésű, de azonos jelentésű szerkezetei szóba sem kerülnek, így csökken a negatív interferencia veszélye.

Az ötvenes években és a hatvanas évek elején a nyugati országokban ez a módszer egyeduralgó volt. A hosszas gyakorlás nyomán azonban hátrányai is egyre inkább megmutakoztak. A felsorolt öt alaptételből épp a mondat megértése hiányzik. A módszer az értelmet szinte teljesen kizárja. Így a legjobb oktatónál is előfordulhat, hogy diákjai nem értik meg a kifejezés jelentését, jelentésárnyalatait, s jól idomított papagájokként ismétlik a tanult anyagot. Az állandó ismétlés még a leleményes, hangulatot keltő tanár vezetésével is rövidesen unalmassá válik, a diák nem tudja végig követni az óra menetét. A kisgyermek nyelvtanulásával vont párhuzam is sántít, hiszen a gyermek egyfolytában anyanyelvi környezetben él, ébrenlétének szinte minden órájában megerősítést kap nyelvtudása. A diák legtöbb esetben csak heti 3-4 alkalommal használja a tanult kifejezéseket. S végül a modern technika, a számítógépek bizonyították be, hogy egy nyelv variációs lehetőségei végtelenek. Csak a nyelvtani szerkezet véges, amelynek segítségével a nyelvi megnyilatkozásokat szerkesztjük. Tehát lehetetlen egy nyelv valamennyi nyelvi struktúráját „bemagolni”, s valamennyi esetlegesen keletkező új struktúrát megérteni, ha magát a rendszert nem ismerjük. Éppen ezért a hatvanas évek közepén az audio-orális módszer uralma megingott, s egyre inkább terjed a gondolkodtató, ún. *kognitív nyelvtanítás*.

A kognitív módszer sokban rokonságot mutat a múlt századi klasszikus módszerekkel, de nagyobb hangsúlyt helyez az élő nyelvre, s felhasználja az audio-orális oktatás eszközeit is. Alaptétele: a diák egyszer ismerje meg a *nyelvi rendszert*, tanulja meg annak alkalmazási szabályait, s utána — az adott keretek között — építkezzék a nyelvi elemekkel. Így véges számú törvény felhasználásával végtelen számú mondatot szerkeszthet. A tanár feladata a továbbiakban változatos, ösztönző beszédhelyzeteket teremteni, amelyekben a tanuló elméleti nyelvtudását igénybe véve minél változatosabb mondatokat szerkesszen. Ily módon a nyelvi szerkezet használata válik rendre automatikussá, s hosszas gyakorlás után a diák egyre bonyolultabb mondatok megértésére, illetve alkotó létrehozására lesz képes. Végül elméleti ismereteihez csak rendkívüli beszédhelyzetekben folyamodik. A fő szempont az, hogy a tanulás minden mozzanata tudatossá váljék a diáknak: kár ugyanis a serdülő korú vagy felnőtt logikus gondolkodását mellőzni a nyelvtanításban. Mert ha igénybe vesszük, fáradságos és gyakran unalmas „magolástól” óvjuk meg őt. Természetesen itt csak a nyelvi szabályszerűségekre kell gondolnunk: elég, ha már a törvényt és a kivételeket tanítjuk meg. A teoretikus nyelvtani ismereteknek itt sincs helye. Ugyancsak hasznos lehet az anyanyelv és az idegen nyelv közötti párhuzamosságokra utalni, vagy tudatosítani, hogy egy-egy hiba az anyanyelvből adódó

negatív interferencia hatásával magyarázható. Ilyen feltételek között nem fordulhat elő, hogy a diák — még véletlenül is — számára nem teljesen tisztázott értelmű mondatot használjon. S bár több munkával, fokozatosan jut el a sikerélményekhez, érzi, hogyan bontakozik ki, hogyan tökéletesedik nyelvtudása.

A gondolkodtató módszernek még nem alakult ki egységes tanítási technikája. Elméletileg a tanár minden segédeszközt felhasználhat: képet, hangfelvételt, írást és átirást, az egyetlen szempont, hogy minél több érzékszervre hasson. Az alapvető ismeretek elsajátítása után a tanár a szükségleteknek megfelelően dönthet, hogy a beszélt vagy az írott nyelvre irányítsa tanítványa figyelmét. Ez a módszer lassabban gyümölcsöző, átfogóbb, alaposabb képzést biztosít. Helyes gyakorlati alkalmazását a tanár tapasztalata és pedagógiai érzéke szokta garantálni. E módszer egy-egy változatát különösebb elméleti felkészülés nélkül is már évtizedek óta sok tanár „felfedezte” és használja.

A nyelvoktatási módszerek nem tekinthetők egymástól elszigeteltnek: önállóan, de egymással ötvözve is alkalmazhatjuk őket. Hogy melyiket vegyük igénybe, vagy melyiket melyikkel és hogyan kombináljuk, azt főleg a kitűzött cél, a rendelkezésünkre álló óraszám, a hallgatók kora és szellemi képességei határozzák meg. Kis óraszámú, több évig tartó oktatás esetén csakis a gondolkodtató módszer vezethet eredményre. Heti 8-10 órás rövid időtartamú intenzív kurzusoknál az audio-orális módszer javallt. A kisiskolások esetében is csak ezen az úton indulhatunk el.

Gaal György

Radnóti Miklós líbreci lakhelye